

Jónás nyomában

VISSZHANG - LXV. évfolyam, 31. szám, 2021. augusztus 6.

Ihletett írással ajándékozott meg bennünket Máté-Tóth András („*Nem is tudom*”, *ÉS*, 2021/30., július 30.). Az általa prezentált szellemi autonómia hirdetése éppen az *ÉS* közéleti rovatában kihívás mindannyiunk számára, akik a szellem híveiként és nem kevésbé a demokratikus értékek, valamint az emberi méltóság tisztelete iránt elkötelezetten lépünk a nyilvánosság elé, bármit jelentsen is a demokrácia és az emberi méltóság. „Nem is tudom”, hogy a mai ordas valóságban, ahol az államilag szervezett gyűlölet egyre csak fokozódik, megengedhetjük-e magunknak a spirituális elvonulást.

Erkölcsei érzékünk azt diktálja, hogy nem hallgathatunk, ami még akkor is kívánatos, ha alkatilag idegenkedünk a politikusoktól, lépjenek fel bármelyik oldalon. A semlegesség és kívülállás ebben a végletekig átpolitizált magyar világban illúzió. Mindenkibe belegázol ideológia és politika, még ha nem akarjuk is.

A nyolc boldogság igéi mindenekelőtt a lélekben szegényeknek szólnak, akik értik, hogy vannak nagyobb dolgok, mint az e világi hívságok. A hegyen hallott tanítás azonban féloldalas lenne, ha nem tennék rögtön hozzá annak másik felét: a mennyei királyság első meghívottjai a szegények és eszköztelenek. Vannak helyzetek, amikor autonómiánkat feladjuk és követjük a Názáretit, akinek megesett a szíve a gyámoltalanokon. Nem is a szellemi autonómia a kérdés valójában, hanem az, hogy itt és most csekélyre szabott autonómiánkat mire használjuk.

Kijelenthetjük-e vajon, hogy elemelkedve a napi valóságtól rálátunk egy olyan viszonyítási rendszerre, amelyben a zsarnok és az általa megteremtett rendszer valóságértéke nulla? Megengedhetjük-e magunknak a hallgatást, amikor embertársaink mellettünk megaláztatnak és nyomorognak? Létezik ilyen bűvészmutatvány? Nem inkább annak a veszélyével kell-e szembenéznünk, hogy az elvonultság megalkuvásba megy át?

Zsarnokságban aligha lehetünk kívülállóak (*Egy mondat...*). Nem lehetünk olyanok, mint Babits Jónása, aki nevetségessé válik, amikor elrejtőzik a feladat elől. Egy államilag terjesztett fóbiákkal terhes világban nem nagy túlzás talán környezetünkben sokakat látni Ninive lakói közül, akik Babits látomása szerint sajnos megvetéssel és közönnyel fogadják a prófétát, ami azonban nem ingathat meg bennünket abban, hogy ne bensőnkre vagy ne a tartózkodását talán nem is könnyen levető Babits-Jónásra hallgassunk. Az elefántcsonttorony a polgári jólét luxusa.

Megkérdelhetjük magunktól: aki az igazság birtokában van, az már egyúttal szabad is? Nem inkább csak a mondott igazság kényszerhálójában vergődik? Nem hinném, hogy történelmi tapasztalat nélkül értelmezhető lenne a *veritas vos libarabit* (Jn. 8. 32.) diktuma.

Az elvonuláshoz vezető meditálásban vagy a szemlélődő imában csak annyi van, hogy ezen az úton mintegy gyökértelessé válhatunk és megtérhetünk önvalónkhoz (self), mert kötődéseinkben már nincs ott az a tét, az egó hogyan lendíthet egy kapcsolatot előre. A meditálás szem, amely lát, de amely önmagát nem látja. A meditáló ember abban gyakorolja magát, hogy mit jelent csupán benne lenni a létezés egyszerűségében. Ez a lélekben szegénység mégsem marad meg az elvonulásban, hanem a mennyei királyságban teljesedik ki, amelyről úgy tudjuk, hogy nem itt vagy ott található meg, hanem humanizáló kapcsolatainkban rejlik.

Nehéz lenne az anatómia pusztító, mert kapcsolatoktól való megfosztáshoz vezető jelentésétől elvonatkoztatni, még ha nem jelent is többet, mint a pusztaság felajánlást (ἀνατίθημι). Már az Ószövetség

hősei is abban az értelemben használták a kifejezést, hogy félretenni valami az áldozati kultusz számára (Lev. 27. 28.), a feláldozásnak viszont mindig vannak elszenvedői. Ez történik meg akkor, ha a spirituális élményből vallás lesz. Az Újszövetség azután egyértelműen a kiközösítés és kiátkozás jelentését hozta felszínre, ami azért a vallásos kultusznak egy nem éppen humánus vonása.

A tudáson túli tudás misztikus élménye (*docta ignorantia*) közel vihet bennünket az élet titkaihoz, de nem pótolhatja a humanizálódó kapcsolatainkban megszerzett tapasztalat elevenségét. A racionalitás korlátait átlépni annyit is tesz, hogy a negatív teológia magában hordozza a *coincidentia oppositorum* mozzanatát. A misztikus is a napi tapasztalatból indul ki, csak túllendül ezen. A *coincidentia oppositorum* azután abban is megnyilvánul, hogy a misztikus élmény után visszaváltunk annak ellentétébe, a csak történetileg értelmezhető valóságba.

Werner Kroh szerint a kereszténység emlékező és elbeszélő közösség, mivel hitünket úgy éljük meg, hogy újból és újból elmeséljük egymásnak ugyanazt a passiótörténetet. E folyamatban hitünk sem lehet más, mint történeti. A konkrét cselekvések egymásutánja meghaladja és felülírja a tisztán misztikus élményt, amely mindig kivételes és ideiglenes.

Az immanencia beállítása úgy, mintha a hasznossági kísértés világa lenne, a valóság redukciója, a gyakorlati valóság ugyanis éppúgy megélhető deontologikus értékek vonzásában. Ugyanakkor igaz, hogy a transzcendens értéktartományt a megajándékozottságra irányuló vágyakozás tölti ki, ami nem is válasz kérdésekre, és mégis helye van életünkben.

A zsarnoknak való ellenállás az immanens térben valósul meg, de azért nem kell szekértáborokban összeverődni. A zsarnoki rendbe való elvtelen beilleszkedés felé sodródók és a nyílt ellenállást tanúsítók csoportjai nem frakciók, és közöttük frakcióharc sem képzelhető el. Ahhoz demokratikus tér kellene. Itt egyszerűen a megalkuvók és a nyíltszívűek közötti különbségről van szó, és nincs harmadik út.

Főként úgy nem nyílik meg egy harmadik út lehetősége, hogy az a transzcendens értékek tartományában lenne adott, mintegy felülemelkedve az elnyomáson, nem meghallva a kiszorítottak és elhagyottak jajkiáltásait. A kádári diktatúrával szemben megszerveződő egykori ellenzék is az erkölcsi felháborodásból jött létre, ami azután politikai küzdelembe ment át.

Borbély Szilárd szerint a Kádár-korszakon kívül Pilinszky izzása nem lett volna olyan angyali. És miközben misztikus magasságokba révedt, a negyvenes és ötvenes években sem vette észre, mi történik maga körül, mert nincs nyoma annak, hogy érzékelte volna az időben zajló történéseket. Mondhatnánk: nem volt füle a történelemhez, ezért lírai élményei időtlenné kimerevített keretben jelennek meg. Líra és imádság így lesz féloldalas.

Egy apokalipszisélmény égett bele, és ezért a végső pusztulás jeleit látta, de nem vette észre, hogy saját jelenében elvisznek embereket és porig ég a város. Evangéliumi esztétikáról értekezett és a koncentrációs táborok univerzumáról énekelt, de nem beszélt a holokausztról, a zsarnokságról és a szabadsághiányról. Nem értette, hogyan lett a hit álmából a létezés pokla.

Jákob az angyallal való birkózás után megkapja az „Istennel megküzdő” (Izrael) nevet, amihez társítható az „istenlátó” név is. Hans Jonas követi Alexandriai Philón exegézisét, miszerint Jákob csodálatos módon hallóból látóvá lesz, miután ugyanis hallhatta Isten szavát, a Logosz cselekszik benne, sőt, a teremtéssel művet hoz létre, amely mű megnyilvánulásait Jákob az ige közvetítése nélkül, megpillantással képes érzékelni.

Az ígét meghallani és abban hinni lehet téren és időn kívül, de látni csak azt lehet, ami itt és most elkészült. A látás a gyakorlatba vezet át bennünket. E gyakorlat egyúttal szükségképpen politikai természetű. Hit és elköteleződés a szabadságkeresés útján változtatható át cselekvő valósággá.

Diskurzus folytatására mindig nyílik tér azok számára, akik az elnyomottak pártján állnak, és az ilyen pártállás nem politikai állásfoglalás, hanem etikus megnyilvánulás. Sok múlik az ihletettségen, elsősorban

azonban a tisztességes kiálláson. Ha erre képesek vagyunk, akkor a misztikus élmény és az összes többi jó, ami történhet velünk, már jön magától.